

İSLÂMİYET'İN YAYILMASINDA HİCRETİN ÖNEMİ: HABEŞİSTAN HİCRETLERİ ÖRNEĞİ

*Levent ÖZTÜRK**

Summary

Migrations to the Ethiopia which had been before the Muhammad's migration to the Medina laid out to the separation of Islam in the nearby the Arabic Peninsula, although their migration had been to get the al-aman (protection themselves). Refugees to the Ethiopia, first of all, granted the religious and spiritual freedom in the country, which governed by Christians. Since the historical epoch that the Maccanian polytheist tried to have the emigrants return back, Ethiopian Christians were interested in Islam. They also sent to Medina an assembly. Subsequently they try to recognize Islam closely. These efforts raised some considerable results though Ethiopian Church's oppressions. At first Ashame, Ethiopian king and some high officials in the court embraced Islam. Additionally, after embracing Islam, some assemblies came to Medina. All these development show us that refugees contributed to the separation of Islam in a Christian country, besides of Arabian Peninsula.

Hicret olgusunun her toplumun ya da dinin tarihinde olumlu ya da olumsuz önemli sonuçlar husûle getirdiği bilinen bir hakîkattir. Bu hicretlerin bir kısmı, Yahûdîlik örneğinde olduğu gibi o dinin zayıflamasına sebep olurken Hristiyanlık ve İslâmîyet örneklerinde olduğu gibi bu dinlerin farklı ortamlarda gelişmesine zemin teşkil etmiştir.

İslâm tarihinde gerçekleştirilen ilk hicret Habeşistan'a yapılan hicrettir. Hz. Muhammed'in İslâm dinini açık bir şekilde anlatmaya başlamasından kısa bir süre sonra, bi'setin beşinci yılında (M. 615), önce on beş kişilik küçük bir grup,

* SAÜ. İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Yrd. Doç. Dr.

ardından sayıları yüze yaklaşan bir topluluk Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmış; bunları ferdi hicretler de izlemiştir. Ne var ki, dikkatlerin Rasûlüllah'ın Mekke'den Medîne'ye hicretine çevrilmesi dolayısıyla, İslâm tarihinin ilk yıllarının en önemli hâdisesi sayılabilecek bu gelişme üzerinde yeteri kadar durulmamıştır. Habeşistan'la ilgili tarihî malzemenin, bir takım çelişkileri bünyesinde barındırıyor olması da sebep-sonuç ilişkilerinin tespiti bakımından büyük bir zorluk oluşturmaktadır. Dolayısıyla Habeşistan'a yapılan hicretle ilgili pek çok husus yeniden ele alınmaya muhtaç gözükmektedir.

Etiyopya'da İslâmiyet I adıyla yayımlanan ve esas itibariyle Hz. Muhammed'in Habeşistan'la münasebetlerini incelediğimiz çalışmamızda¹ muhacirlerin, Habeşistan'da İslâmiyet'in yayılmasına katkıda bulduklarına kısmen işaret etmiş olmakla birlikte bu hususun daha ayrıntılı bir şekilde örnekleriyle müstakil olarak ele alınmasını gerekli gördük. Bu araştırmamızda memleketlerini terk ederek Habeşistan'a sığınan Müslümanların, Arap Yarımadası dışında İslâmiyet'in tanınmasına ve yayılmasına hangi ölçüde katkıda buldukları hususunu ele almaya çalışacağız.

I. Müslümanların Habeşistan'a Hicret Sebepleri

Hız. Peygamber'in Allah'tan aldığı emirleri başlangıçta sadece yakınlarına ilettiği ve bir müddet davetini gizli yaptığı bilinmektedir. Tebliğinin ilk yıllarında yakın akrabaları tarafından engellenen Hız. Peygamber'in davetini terk etmemesi bir yana kendisine tâbi olan kişilerin sayısının da artması, ona ve inananlara yönelik baskıların yoğunlaşmasına neden olmuştur. Ammâr b. Yâsir'in, çektiği işkenceler neticesinde inandığı Allah'ı inkar etmek zorunda kalışı, buna bağlı olarak "kalbi imanla dolu olduğu halde baskıya maruz kalanlar..." âyetinin² nâzil oluşu ve işkenceler altında bazı Müslümanların hayatlarını yitirmiş olmaları, Müslümanların ne kadar şiddetli bir muhalefetle karşılaştıklarını göstermeye yeter derecededir. Müslümanlardan canlarına zarar gelmeyenler ise en son

¹ Bk. Levent Öztürk, *Etiyopya'da İslâmiyet I*, İstanbul 2001.

² *Kur'ân-ı Kerîm*, en-Nahl 16/106.

aşamada kabileleri tarafından kendilerine doğal olarak sunulan eman (güvence, himâye)³ hakkını yitirdikleri için ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardı.⁴

Eman hakkının Câhiliye dönemi kabile sisteminde ne kadar mühim bir rol oynadığı genelde araştırmacıların gözünden kaçmaktadır. Kabile sistemine göre eman sadece dışarıdan gelenlere verilen bir güvence değil, bilakis kabilede yaşayabilmenin en önemli şartı idi. Eman hakkını kaybeden her türlü saldırıya maruz kalıyor, dolayısıyla yeni himâye imkanlarını arıyordu. Rasûlüllâh'ın, kendisini koruyan Muttalib oğullarının reisi olan amcasını kaybetmesi üzerine Tâîfe akrabalarının yanına eman talebiyle gidişi ve dönüşünde Mekke'ye emansız giremeyişi; ardından eman aramak üzere Arap kabileleriyle kurduğu irtibatlar burada hatırlanabilir.

Bu yüzden Müslümanların İslâm'ın oldukça erken bir döneminde (bi'setten sonra beşinci yılda) özellikle Habeşistan'a hicretleriyle ilgili pek çok sebep ileri sürülmüş ise de,⁵ eman hakkını kaybetmelerinin en önemli sebep olduğunu düşünüyoruz. Onların İslâmiyet'i yaymak üzere hicret etmiş olduklarını ileri sürmek⁶ ise hemen hemen imkansız görünmektedir. Tarihî

³ Eman kavramı hakkında bk. Nebi Bozkurt, "Eman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XI (İstanbul 1995), s. 75-77; a.mlf., "Himâye", *DİA*, XVIII (İstanbul 1998), s. 56; Ahmet Önkâl, "Civâr", *DİA*, VIII (İstanbul 1993), s. 34-35.

⁴ Geniş bilgi için bk. Öztürk, s. 57-66.

⁵ Habeşistan'ın seçilişiyle ilgili olarak ileri sürülen görüşleri şöylece sıralayabiliriz: 1- Necâşi'nin bizzat Hz. Muhammed tarafından adaletli bir kimse olarak tavsif edilmesi ve ülkesinin sınımlanabilecek en uygun yer olduğunun vurgulanması 2- Ülkeden ayrılışın kolay oluşu, bir başka kabilenin topraklarından geçmeden Mekke topraklarının deniz yoluyla terk edilebilmesi 3- Ticaretin önemli bir limanı olarak Şuaybe'nin kullanılıyor ve ticaret gemilerinin limandan ayrılış günlerinin biliniyor oluşu 4- Habeşistan'ın ilk çağlardan beri, Arap göç dalgalarını üzerine çeken bir bölge oluşu 5- Habeş kökenli köle Ümmü Eymen'in ülkesiyle ilgili bazı bilgileri aktarmış olabileceği hususu 6- Hz. Peygamber'in ticarî yolculukları sırasında en az bir defa Habeşistan'a gitmiş olabileceği ya da Habeş kralı hakkında yolculukları sırasında pek çok bilgi edinmiş olması 7- Habeşistan dışındaki yerlerin o günkü siyasî tablolarının hicret etmeye müsait olmaması 8- Bazı araştırmacılara göre (her ne kadar Habeşistan dışında da pek çok hristiyan yerleşim yerinin bulunmasına rağmen) Mâide sûresinin 5/82-84. âyetlerinin Habeşistan'a hicreti yönlendirdiği hususu. Geniş bilgi için bk. Öztürk, s. 62-66.

⁶ Bu görüşü ileri süren bazı düşünürler için bk. Ebulfazl İzzetî, *İslâm'ın Yayılış Tarihinin Giriş* (trc. Cahit Koytak), İstanbul 1984, s. 308; Ahmed Ebû Bekir Ali eş-Şeyh, *Meâlimü'l-Hicreteyn ilâ Ardi'l-Habeşeti*, Riyâd 1993, s. 45-46. Ali eş-Şeyh tarafından, "Allah'ın Müslümanlara hicret müsaadesi verdiği" belirten İbn Hazm'ın ifadesini, "İslâmiyet'in tebliği için yapılan bir

rivâyetler toplu olarak değerlendirildiğinde, Müslümanların eman haklarını kaybetmişçe o günün şartlarında hicret edebilecekleri en uygun yer olan Habeşistan'ı seçerek ülkelerini terk ettikleri anlaşılmaktadır.⁷

II. Muhâcirlerin Habeşistan'daki Konumları ve İslâmiyet'in Tebliğini Mümkün Kılan Şartlar

M.S. IV. asrın ortalarından itibaren Hristiyanlığın tesiri altında bulunan Habeşistan'da daha çok İskenderiye Kilisesi'nin etkisi hâkimdi. Buna bağlı olarak Müslümanlar hicret etmeden önce Habeş Kilisesi, İsa'da tek ilahî özellik gören Monofizit (Ya'kûbî) inancına mensup Hristiyanlardan oluşmakta idi. Bununla birlikte Habeş Necâşîsi Ashame⁸ örneğinde olduğu gibi Aryani inanca mensup olanların varlığı da bilinmekteydi.⁹

Hız. Peygamber, aşırı baskılar neticesinde eman hakkını kaybeden tâbilerine hristiyan bir ülke olan Habeşistan'a sığınmaları tavsiyesinde bulunmuştu.

Mekke döneminde Hristiyanlıkla ilgili pek çok âyetin nâzil olduğu bilinen bir husustur. Dolayısıyla Habeşistan'a hicret eden Müslümanların, Hristiyanlık hakkında bir takım bilgilere sahip bulunmaları onların hristiyan bir câmiada kendilerine güven duyarak hareket etmelerini sağlamış olmalıdır.

hicret' olarak zikretmesi metni tahrif olarak değerlendirilmelidir. Krş. İbn Hazm el-Endelûsî (456/1064), *Cevâmîü's-Sîretî'n-Nebevîyye*, Beyrut 1983, s. 44; Ali eş-Şeyh, s. 39.

⁷ Bazı araştırmacılar tarihî rivâyetlere dayanmayan bir takım sebepler ileri sürmüşlerdir. İleri sürülen görüşlerden bazıları şunlardır: Yeni bir dini merkez edinilmesi; Özellikle ilk muhâcirlerin, büyük muhâcir kümesinin kabulü için görüşme yapmak üzere giden bir heyet olması; Arkadaşları arasında ayrılık baş gösterdiğini anlayan Hz. Muhammed'in onları birbirinden uzaklaştırması; Hz. Muhammed'in, arkadaşlarının dinden dönme korkusu üzerine onların Habeşistan'a hicret etmelerini istemesi; Kureyslilerin eziyetleri sebebiyle Habeşlilerden yardım istemek üzere bir heyet göndermesi... Bk. Muhammed Şedîd, *el-Cihâd fi'l-İslâm*, 7. baskı, Beyrut 1985, s. 47-48; Ali eş-Şeyh s. 68-73; Öztürk, s. 59-60.

⁸ Habeş necâşîsinin ismiyle ilgili farklı tespitler için bk. Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed es-Suyûtî (911/1505), *Ref' Şe'mî'l-Hubşân*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Kurşûnizâde-143, vr. 80^a-139^b, vr. 108^a.

⁹ Bk. A.H.M. Jones-Elizabeth Monroe, *A History of Abyssinia*, Oxford 1935, s. 37; Richard Greenfield, *Ethiopia*, USA 1965, s. 27. Aryüs (ö. M.S. 336)'ün bir ve ezeli olan, ortağı bulunmayan, doğrulanmış bir tanrı tanımlaması ve diğer yaratılmışlardan seçkin, tanrıyla aynı özden olmayan oğul kavramı için bk. Bilal Baş, *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 1999, s. 77 vd.

İlk muhâcirlerin, Habeşistan'ın hristiyan kralı tarafından iyi karşılanmış olduğu malumdur. İlk muhacir grubun ardından diğerlerinin de hicret etmiş olması bunu açıkça göstermektedir. On beş kişilik ilk gruptan sonra daha büyük bir muhacir grubunun Habeşistan'a gittiği ve ferdî hicretlerle birlikte muhacirlerin sayısının yüz otuza yaklaştığı kayıtlarda yer almaktadır.¹⁰

el-Vâkıdî (ö. 207/822)'den nakledilen bir bilgiye göre muhacirler, gerçekten de orada oldukça sıcak bir havayla karşılanmışlardı. Onlar, herhangi bir eziyetle yüz yüze gelmemişler, hoşlanmayacakları bir söz işitmemişlerdi. Dinlerini korumuşlar, ibadetlerini yapmışlardı.¹¹ Bu olumlu şartlar, onların dinî yaşantıları bakımından daha sağlıklı bir ortamda bulunmalarını sağlarken pek tabîi olarak, İslâmiyet'in temsil edilmesi ve İslâm'la ilgili merak uyandıran sorulara cevap verilmesi gibi İslâmiyet'in yayılmasını sağlayan imkanları da beraberinde getirmiştir.

Her şeyden önce, Mekkelilerin Müslümanların iâdesini sağlamak üzere Habeşistan'a göndermiş oldukları heyetin talepleri, Necâşî Ashame'nin huzurunda İslâmiyet hakkında bilgi sunulmasına zemin hazırlamıştır. Hz. Peygamber'in amcasının oğlu Ca'fer b. Ebî Tâlib, arkadaşları adına söz alarak İslâm'ın ilk tebliğlerini yansıtan ve müşrik Arap hayatı üzerinde Hz. Muhammed'in gerçekleştirdiği ahlakî değişiklikleri gösteren şu ifadeler yer vermiştir:

"Ey hükümdar! Allah aramızdan birini seçip de onu kendi elçisi olarak gönderinceye kadar biz cabillerdendik. Putlara tapardık, şebvetimizden ileri gelen günahlar işlerdik. Zayıflara zulmeder, iğrenç ve menfur her fiili işlerdik. Onun bütüin faziletlerini, doğruluğunu, iffetini baştan beri gâyet yakından biliyorduk. O, bize, diğer insanlara kötülük yapmaktan çekinmeyi, sadece tek Allah'a tapmayı, namaz kılmayı, sadaka vermeyi, oruç tutmayı ve her çeşit iyi ve güzel fiili işlemeyi öğretti. Bütüin bunlar bize boş ve cazip geldi ve bunları yapmaya başladık..."¹²

¹⁰ Geniş bilgi için bk. Öztürk, s. 67-69, 87-103.

¹¹ Muhammed b. Sa'd (230/884), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut, ts., I, 204; es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Hubşân*, vr. 92^b.

¹² Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sakkâ ve dğr.), I-IV, 2. baskı, Kahire 1955, I-II, 336; Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b.

Bu konuşmaya bağlı olarak necâşî, Ca'fer'den Hz. Muhammed'e gelen ilahî vahiyden bazı parçaları okumasını istemiş, o da Meryem sûresinin ilk kırk âyetini aktarmıştır. Kaynaklar bu âyetleri dinleyen Necâşî Ashame ile papazların kendi açılarından mukaddes olan bütün hususların âyetlerde zikredilmesinden dolayı etkilendiklerini ifade ederler. Hattâ necâşînin, Hz. Îsâ'ya ve Hz. Muhammed'e gelen bilgilerin aynı olduğunu dile getirdiği söylenir.¹³

Mekkeli heyetin bu gelişmelerden ürkerek necâşîyi, Îsâ hakkında Müslümanların düşüncelerini öğrenmeye tahrikleri de netice vermemiş, necâşînin huzuruna çağrılan Ca'fer, İslâm inançlarına göre Îsâ'nın Allah'ın kulu ve kelimesi olduğunu ifade etmiştir. Rivâyete göre necâşînin bu açıklamalardan da etkilendiği anlaşılmaktadır. Onun, Tanrıyla aynı özden olmayan seçkin bir Îsâ inancını savunan Aryânî mezhebine mensup bulunduğu şeklindeki varsayımlar Îsâ hakkındaki Kur'an'ın yaklaşımlarına olumlu bakışını anlamlı kılmaktadır. Bunlara ilave olarak necâşînin bu duygularını dinden sapma olarak değerlendiren Monofizit kilisesi yetkilileri bulunmaktaydı. Bu görüşmelerden kısa bir süre sonra muhtemelen kilise içindeki muhalefetin tahrikiyle Necâşî Ashame'ye karşı bir ayaklanma başlamış, necâşî de muhacirlerin emniyeti bakımından bir hayli tedirgin olmuştu.¹⁴

İslâm tarihi kaynaklarında, bu nakillere bağlı olarak Necâşî Ashame'nin bu aşamada Müslüman olduğu şeklindeki yaklaşımlar dikkatleri çekmektedir.¹⁵ Bununla birlikte Habeşistan Necâşîsi Ashame'nin Hz. Muhammed'in Hudeybiye Musâlahası'ndan sonra komşu hükümdarlara gönderdiği İslâmiyet'e davet mektuplarından önce müslüman olduğu şeklindeki rivâyetleri dikkate almamak daha uygun olacaktır. Zira, Hz. Peygamber'in İslâm'a davet mektuplarını hicretin yedinci yılı başında gönderdiği ve bunlar arasında Necâşî Ashame'ye gönderilen mektubun da yer aldığı bilinmektedir. Dolayısıyla Ashame'nin muhacirlerin gidişinden sonra gerçekleşen ilk toplantılar ve dinî

Muhammed el-Cevzî (597/1201), *Kitâbü Muhtasari Tenvîril-Gabeş fî Fadli's-Sûdân ve'l-Habeş*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa-2803, vr. 88^b-107^b, vr. 94^a-94^b. es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Huḫḫân*, vr. 93^a-93^b, 95^a-96^b; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi* (trc. Salih Tuğ), 5. baskı, I-II, İstanbul 1993, I, 299.

¹³ es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Huḫḫân*, vr. 86^b, 94^a-94^b.

¹⁴ Detaylar hakkında bk. Öztürk, s. 129-131, 133, 135-136 ve ilgili dipnotlar.

¹⁵ Küçük bir örnek olarak bk. es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Huḫḫân*, vr. 96^b.

tartışmalar sırasında müslüman olduğunu kabul etmek pek çok bakımdan tarihi örgüye uygun düşmemektedir.

III. Habeşistan'da İslâm Dini İle İlgili Yeni Gelişmeler

Yukarıda, Habeşistan Necâşisi Ashame'nin muhacirleri koruduğunu, özellikle Mekkeli heyetin gelmesiyle birlikte muhacirlerin daha fazla dikkat çekmeye başladığını gördük. Bilhassa Necâşî Ashame'nin huzurunda İslâm dininin Hristiyanlığa bakış açısını ve Müslümanların inançlarını ortaya koyan bir görüşmenin yapılması muhacirler ve onların dinleriyle ilgili merakı artırmıştır. Bütün bu gelişmelerden sonra, Mekke heyetinin geriye dönüşünden sonra, Habeş kralının peygamber olduğunu iddia eden Hz. Muhammed'i ve onun ileri sürdüğü fikirleri daha ciddi bir şekilde tahlil etmek için din adamlarından oluşan bir grubu Mekke'ye göndermiş olması kadar tabii bir hâdise olamaz.

a- Habeşli Bir Grubun Mekke'ye Gelişi

İbn İshâk (ö. 151/768) tarafından nakledilen bir rivâyete göre yirmi kişiye yakın Habeşli hristiyan bir grup, Hz. Muhammed Mekke'de iken onun yanına gelmişti. Kâbe'de Hz. Muhammed'le karşılıklı konuşup bazı dinî meseleleri mütâlaa eden bu Habeşliler Kur'ân-ı Kerîm'i dinledikten sonra, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmişler ve İslâmiyet'i benimsediklerini belirtmişlerdir.¹⁶ Onların gelişiyile ilgili olarak "Ondan (Kur'ân'dan) önce kendilerine kitap verdiklerimiz, buna da iman ederler. Onlara (Kur'ân) okunduğu zaman, 'Ona inanıyoruz. Çünkü o kesinlikle Rabbimizden gelen gerçektir. Biz gerçekte ondan önce de teslim olanlardandık.' derler..."¹⁷

¹⁶ Muhammed b. İshâk (151/768), *Sîretü İbn İshâk: Kitâbü'l-Mübtedei ve'l-Meb'asi ve'l-Megâzî* (Tahkik: Muhammed Hamidullah), Konya 1981, s. 200. Ayrıca bk. İbn Hişâm, I-II, 391-392; es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Hubşân*, vr. 89^a.

¹⁷ *Kur'ân-ı Kerîm*, el-Kasas 28/52-55. Kasas sûresinin tamamının Mekke'de nâzil olduğunu söylemesine rağmen el-Mâverdî ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır gibi âlimler ilgili âyetlerin Câ'ferle Habeşistan'dan gelenler hakkında ya da Medîne döneminde müslüman olan bazı Yahûdî âlimler hakkında indirildiğini zikretmektedir. Mukâtil b. Süleymân ve Hamîdullah ise, sûrenin ilgili kısım hariç Mekke'de nazil olduğunu ileri sürmektedir. Anlaşılan o ki, rivâyetin Câ'ferle gelen Habeş heyeti ile ilgili olarak rivâyet edilmesi bilim adamlarını zor durumda bırakmış ve çeşitli teviller bir yana oldukça bariz çelişkilere

âyetlerinin nâzil olduğu rivâyet edilmektedir. İbn Şihâb ez-Zühri'nin tercihi de bu âyetlerin (el-Kasas 28/52-55) Habeş Hristiyanları hakkında nâzil olduğu şeklindedir.¹⁸

el-Kurtubî (ö. 671/1272)'nin verdiği bilgilere göre bir çok âlim el-Kasas sûresinin tamamının Mekki olduğunu belirtmektedir. Onun tarihçi Urve b. ez-Zübeyr'den yaptığı bir nakil oldukça kıymet arz etmektedir. Zira Urve b. ez-Zübeyr'e göre, bu âyetler, necâşinin on iki din adamını Mekke'ye göndermesi üzerine nâzil olmuştu. Onlar Hz. Peygamber'le konuşmuşlar, İslâmiyet hakkında bilgi almışlar ve İslâmiyet'i kabul etmişlerdi. Rivâyette Ebû Cehil ve arkadaşlarının bu görüşmeyi takip ettikleri ve sonrasında Habeşlileri uyararak baskı kurmaya çalıştıkları da yer almıştır.¹⁹

Bu rivâyet anlayabildiğimiz kadarıyla İbn İshâk metninin büyük bir kısmını bize aktaran İbn Hişam (ö. 218/833)'la birlikte zaman içinde şekil kazanmış ve asıl anlamından uzaklaştırılarak Necrân heyeti ile ilgili bir rivâyet olabileceği şeklinde aktarılmıştır. Buradan hareketle de bazı kaynaklar bu rivâyeti, Necrân heyeti ile ilgili bir rivâyet olarak nakletmişlerdir.²⁰ Halbuki Müslümanların

düşürmüştür. Halbuki bu âyetleri Mekke'ye gelen heyetle ilgili olarak değerlendirmek daha makul olacaktır. Nitekim el-Kurtubî tarafından verilen bilgilere göre, el-Hasen el-Basri, İkrime ve Atâ gibi âlimlerin sûrenin tamamının Mekki olduğunu düşündükleri görülmektedir. Bu bilgileri zikreden el-Kurtubî, âyetin Ca'ferle gelen heyetle ilgili olmak üzere nâzil olduğu rivâyetlerine de yer vermiştir. ez-Zemahşeri ise âyetin Ca'ferle gelen heyet hakkında nâzil olduğu şeklindeki rivâyeti zayıf bir görüş olarak sunmaktadır. Krş. Mukâtil b. Süleymân el-Belhî (150/767), *Tefsîrü Mukâtil b. Süleymân* (Tahkik: Abdullah Mahmûd Şehhâte), I-V, Kahire 1983-1989, III, 333, 334, 348-349; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî (450/1058), *en-Nüket ve'l-Uyûn (Tefsîrü'l-Mâverdî)* (Hazırlayan: es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm), I-VI, Beyrut 1992, IV, 233, 257; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (538/1144), *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Viücûbi't-Te'vil*, I-IV, Beyrut, ts., III, 164, 184; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (671/1272), *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kurân*, I-XX, 2. baskı, Kahire 1952, XIII, 247, 296; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, İstanbul 1979, V, 3715, 3746; Hamîdullah, *Azîz Kur'an* (trc. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık), İstanbul 2000, s. 532.

¹⁸ İbn Hişam, I-II, 392.

¹⁹ el-Kurtubî, XIII, 296-297.

²⁰ Meselâ bk. İbn Hişam, I-II, 392; Nûreddîn Ali b. İbrâhim el-Halebî (1044/1634), *İnsânü'l-Uyûn fî Sîrati'l-Emîni'l-Me'mûn*, I-III, Mısır, ts., I, 367. Ayrıca krş. Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Seyyidinnâs el-Ya'merî (734/1334), *Uyûni'l-Eser fî Fünûni'l-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Sîyer*, I-II, Kahire 1964, I, 129. İbn Seyyidinnâs'ın İbn İshâk metnine daha fazla değer verdiği ve rivâyeti olayın cereyanına uygun tarihî sıra içinde zikrettiği görülmektedir.

Habeşistan'a hicretlerinin uyandırdığı akis sebebiyle Habeşlilerin yeni dini tahkik edip araştırmak üzere Mekke'ye din adamlarını gönderdikleri şeklindeki bilgiler daha sağlıklı bir yaklaşım tarzı olarak durmaktadır.

es-Suyûtî (ö. 911/1505)'nin naklettiği bir bilgi aslında konumuzu aydınlatıcı mahiyettedir. Ancak ne yazık ki, rivâyetin ikinci kısmı karıştırılmış gözükmektedir. Onun verdiği bilgilere göre, Necâsî Ashame, Hz. Muhammed'in kim olduğunu daha yakından tanımları için on iki din adamını ona göndermişti. Onlar, dinledikleri âyetlerin hak olduğunu idrak etmişler ve bu âyetlerden etkilenmişlerdi. Rivâyetin bu kısmı İbn İshâk metnini desteklemektedir. Ancak rivâyetin devamında onlar hakkında (Medîne döneminde gelen) Mâide sûresinin 83. âyetinin nâzil olduğu belirtilmektedir.²¹ Dolayısıyla râvilerin bunu Medîne dönemine ait bir olay olarak telakkî ettikleri anlaşılmaktadır. Buna rağmen rivâyetin baş tarafı açık bir şekilde Mekke dönemi olaylarıyla paralellik arz etmektedir. Bu durumda haklarında nâzil olan âyetlerle ilgili bilgilerin karıştırıldığını söylemek daha uygun olacaktır.

Benzer bir karışıklık İbn Hacer'in rivâyetlerinde de dikkatleri çekmektedir. Eserinin bazı yerlerinde (Şam'da eğitim almış) Habeşistan'dan gelen sekiz kişi ifadesine yer veren, isimlerini zikreden²² ve bunlar hakkında el-Kasas sûresinin 28/52. âyetinin nâzil olduğunu belirten İbn Hacer'in, eserinin çeşitli yerlerinde onları Uhud Savaşı öncesinde Medîne'ye gelen Habeşliler olarak mütâlaa ettiği,

²¹ Rivâyet için bk. es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Huşân*, vr. 88^a; a.mlf., *Kitâbü Ezhâri'l-Urûş fî Abbâri'l-Hubûş*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Kurşûnizâde-143, vr. 50^a-69^b, vr. 54^b. Mâide sûresinin 82. âyetinin de Ca'fer'le gelen heyet hakkında nâzil olduğu rivâyet edilmektedir. Bu durumda Mâide sûresinin 5/82-84 âyetlerinin Medîne'de Habeş heyetinin gelmesi üzerine nâzil olduğu açıklık kazanmaktadır. Bk. es-Suyûtî, *Kitâbü Ezhâri'l-Urûş*, vr. 54^b.

²² İbn Hacer tarafından isimleri nakledilen bu kişiler şunlardır: Bahîra el-Habeşî, Ebrehe, Eşref, Eymen el-Habeşî, İdrîs el-Habeşî, Nâfi', Temîm el-Habeşî, Temmâm el-Habeşî. Bk. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1448), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* (Tahkik: Ali Muhammed el-Becâvî), I-VIII, Beyrut 1992, I, 22, 87, 171, 366, 373, 414. Efendioğlu, onlar hakkında Mekki olan el-Kasas sûresinin nâzil olduğu bilgisine yer vermekle birlikte bu kişileri Bedir Savaşı'ndan sonra gelerek Uhud Savaşı'na katılanlar arasında zikretmektedir. Bk. Mehmet Efendioğlu, *Arap Olmayan Sahâbiler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 1991, s. 106, 111-113, 122-123, 128.

bir diğerk yerde de bu sekiz kişiden birisini son muhacir kafilesinin dönüşünde Ca'fer b. Ebî Tâlib'le gelen kişiler arasında zikrettiği²³ görülmektedir.

Bu tür problemler ilim adamlarının rivâyetleri kesin olarak elde edemediklerini ve kısmen rivâyetler hakkında taşıdıkları bazı endişelerden dolayı yeni düzenlemelere, yeni yorumlara gittiklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte biz, İbn İshâk metninin Habeşli bir grubun Mekke'ye geldiğini ifadelendirmede çok açık olduğunu vurgulamak istiyoruz. Zira İbn İshâk'a göre yirmi kişilik, İbn İshâk metnini destekleyen diğerk bazı rivâyetlere göre ise on iki ya da sekiz kişilik bir Habeş heyetinin Hz. Peygamber'i daha yakından tanımak için Mekke döneminde gelmiş olmaları tarihî gelişmelere daha uygun düşmektedir. Netice olarak bu kişiler Hz. Muhammed'den İslâm dini hakkında bilgi almışlar, dinledikleri âyetlerden etkilenerak İslâmiyet'i kabul etmişlerdir.

b- Habeşli Bir Grubun Uhud Savaşı Öncesinde Medîne'ye Gelişi

Bazı muahhar kaynaklarda oldukça dikkat çekici bir rivâyet bulunmaktadır. Bu kaynaklar tarafından, kırk kişilik Habeşli bir grubun Medîne'ye gelerek Hz. Muhammed'in yanında Uhud Savaşı'na katıldıkları; hattâ bu savaş sırasında bazılarının yaralandığı, fakat ölen olmadığı nakledilmektedir. Bu bilgi, bazı rivâyetlerde Hz. Peygamber'i Mekke'de görmeye gelen grup hakkında, bazı rivâyetlerde ise Hz. Peygamber'i Bedir Savaşı sonrasında görmeye gelen Habeşliler hakkında bilgi verilirken anlatılmakta ve bu kişilerin aynı zamanda Uhud'a katıldıkları vurgulanmaktadır. İbn Hacer'in bir naklinden bu yaklaşımın Saîd b. Cübeyr'e ait olduğu anlaşılmaktadır.²⁴ Bazı rivâyetlerden bu kişilerin Mekke döneminde gelen Habeş heyeti ile karıştırıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan Uhud Savaşı öncesinde gelen heyetin varlığı, Bedir Savaşı ile Mekke karşısında önemli bir zafer elde etmiş olan Hz. Muhammed'i görmek üzere gelen bir heyet olmasına bağlanabilir.

²³ Bk. İbn Hacer, I, 22, 87, 171, 366.

²⁴ el-Kurtubî, XIII, 296; İbn Hacer, I, 22; es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Hubşân*, vr. 89^b; a.mlf., *Kitâbü Ezâbâri'l-Urûş*, vr. 54^b-55^a; Ebü'l-Meâlî Alâüddîn Muhammed b. Abdîlbâkî el-Buhârî (991/1583), *Kitâbü't-Trâzi'l-Menkûş fî Mehâsini'l-Hubûş*, Süleymaniye Kütüphanesi., Şehit Ali Paşa-2803, vr. 1^b-57^b, vr. 15^a; Ebü'l-Ferac Nüreddîn Ali b. İbrâhim b. Ahmed el-Halebî (1044/1635), *Kitâbü A'lâmi't-Trâzi'l-Menkûş fî Mehâsini'l-Hubûş*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Kurşunizâde-143, vr. 70^b-78^b, vr. 70^b.

Bütün bunlarla birlikte rivâyet her ne kadar Uhud Savaşı'na katılmaları ile ilgili kısmı, tartışılmaya değer bulunmaktaysa da, Medîne'ye yeni bir heyetin gelmesi bakımından önem arz etmektedir. Onların Uhud Savaşı'na katıldıkları şeklindeki rivâyetler ise teyit edildiği takdirde İslâmiyet'e ilgi duyan kırk kişilik bir Habeş heyetinden daha bahsetmek mümkün gözükmemektedir.

c- Habeş Necâşisi Ashame'nin Müslüman Oluşu

Habeşistan'a hicret eden Müslümanların bir kısmı sosyal boykotun kaldırılmasından sonra Mekke'ye, bir kısmı da Bedir Savaşı'ndan sonra Medîne'ye geri döndü. Otuz kişiyi aşkın bir grup ise orada kaldı.²⁵ Onların Habeşistan'da kalmaya devam edişleri, İslâmiyet'in ilgi odağı olmaya devam etmesini sağladı.

Bu safhada hicretin yedinci yılı başında Hz. Peygamber, diğer bazı hükümdarlar yanında Necâşî Ashame'ye de İslâm'a davet mektubu gönderdi. Bu davete olumlu cevap veren necâşî, İslâmiyet'i gönülden benimsediğini belirtti.²⁶ Kaynaklarda yer alan mektuplardan birisine göre necâşînin, bizzat Ca'fer'in telkinleri ile Müslümanlığı kabul ettiği ortaya çıkmaktadır.²⁷

Ashame'nin muhacir kafilesini bizzat uğurlaması, Hz. Peygamber'e hediyeler göndermesi saygı ve sevgisinin bir nişânesidir.²⁸ Ashame'nin, Mekke'deki gelişmeleri olumlu bulmayarak Habeşistan'a gelen müşriklerin önde gelenlerinden Amr b. el-Âs'ın Müslüman olmasına vesile olduğu şeklindeki bilgiler de câlib-i dikkat bir husustur.²⁹ İslâm kaynaklarında Ashame'nin

²⁵ Siyasî açıdan, henüz Medîne dışında tam anlamıyla hâkimiyet kurulmamış olması göz önünde bulundurulunca, bazı muhacirlerin Habeşistan'da kalışları bir anlam taşımaktadır. Hz. Peygamber'in, Hudeybiye Musalahası'yla Mekkelilerle anlaşmasından sonra onları Medîne'ye davet edişi de bunu desteklemektedir. Zira Hudeybiye anlaşmasıyla birlikte Mekke'den gelebilecek bir saldırı tehlikesi ortadan kaldırılmış oluyordu.

²⁶ İbn Sa'd, I, 207, 259; es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Huşân*, vr. 110^b; a.mlf., *Kitâbü Ezhâri'l-Urûş*, vr. 58^b.

²⁷ İbn Seyyidünnâs, II, 265; es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Huşân*, vr. 110^b; a.mlf., *Kitâbü Ezhâri'l-Urûş*, vr. 58^b; İbn Abdülbâkî, vr. 14^a.

²⁸ Bk. Öztürk, s. 135.

²⁹ es-Suyûtî, *Kitâbü Ezhâri'l-Urûş*, vr. 59^b.

müslümanlığına verilen değer yüzünden olsa gerektir ki, onun müslüman olup hicret ettiği ve yolda öldüğü şeklinde bilgilere bile rastlanmaktadır.³⁰

Hz. Peygamber, onun ölümünü ashabına bildirmiş ve gıyabî cenaze namazı kıldırması, ona dua etmiştir (Receb 9/Ekim 630).³¹ Hz. Peygamber'in onu, cennetin efendisi olarak nitelendirdiği de bilinmektedir.³²

Ashame'ye gösterilen ilgi hadis çalışmalarında sahabî olup olmadığı hususunun tartışılmasıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Bazı âlimler onun, Hz. Muhammed'i görmeyip (muhadram) sahâbeyle tanışmış olmasını ileri sürerek tâbî olduğunu iddia etmişlerdir. Bir kısmı da özellikle Hz. Peygamber'in, cenaze namazını kıldırmasını göz önünde bulundurarak onun sahabî olduğunu ileri sürmüşlerdir.³³

d- Habeşli Bazı Mühtedî Grupların Medîne'ye Yola Çıkışı

Hz. Peygamber'in İslâm'a davet mektubuna olumlu cevap veren necâşî, müslüman olduğunu belirtmiş ve Ermâ b. el-Asham adlı oğlunu altmış kişiden oluşan Habeşli bir grupla Medîne'ye göndermişti. Ancak kaynakların verdiği bilgilere göre iki gemiden oluşan bu grup, gemileri battığı için boğularak hayatlarını kaybetmiş ve Medîne'ye ulaşma imkanını bulamamışlardı.³⁴

Rivâyetlerden Habeşistan'dan gelen heyetlerin birkaç ayrı gruptan müteşekkil olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birisine göre Medîne'ye ulaşanlar yetmiş iki (ya da seksen) kişiden oluşmaktaydı. Bazı rivâyetlerde ise yetmiş ya da yetmiş beş kişilik bir gruptan, bazı rivâyetlerde ise yetmiş kişinin altında bir gruptan bahsedilmektedir. Bunlar arasında Hâlid b. el-Huvârî, Zû Decen, Zû Mihber (Necâşînin yeğeni olup ayrıca ele alınacaktır), Zû Menâhib (Zû Menâdih), Zû Mihdem gibi bazılarının isimleri İbn Hacer ve es-Suyûtî

³⁰ Bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (310/922), *Câmiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), I-XV, Beyrut 1995, V, 5.

³¹ es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Huşân*, vr. 88^a-89^a, 111^b-112^a; a.mlf., *Kitâbü Ezhâri'l-Urûş*, vr. 59^a; İbn Abdülbâkî, vr. 25^a. Ayrıca bk. Öztürk, s. 143-144.

³² es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Huşân*, vr. 82^a, 102^b; a.mlf., *Kitâbü Ezhâri'l-Urûş*, vr. 52^a, 52^b.

³³ es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Huşân*, 110^b; a.mlf., *Kitâbü Ezhâri'l-Urûş*, vr. 59^a-59^b. Ayrıca bk. Öztürk, s. 131 (ve ilgili dipnotta sunulan kaynaklar), 133.

³⁴ es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Huşân*, 110^b; a.mlf., *Kitâbü Ezhâri'l-Urûş*, vr. 58^b. Ayrıca bk. Öztürk, s. 139.

tarafından tespit edilmiştir.³⁵ es-Suyûtî'nin *Ref' Şe'ni'l-Huṣṣân* adlı eserinde naklettiği rivâyetlerden birisine göre necâşînin gönderdiği önde gelen Habeşlilerin sayısı otuz kişiden, bir diğer rivâyetine göre de yetmiş kişiden oluşmaktadır.³⁶

el-Kurtubî (ö. 671/1272), bu heyetle gelenlerden bazılarının ismini muhafaza etmiştir. Onun verdiği bilgilere göre, Bahîra, İdrîs, Eşref, Sümâme, Kusem, Düreyd, Ebrehe el-Habeşî adlı kişiler bu grubun içinde bulunuyordu. el-Kurtubî'nin tespitlerine göre onlar hakkında Mâide sûresinin 82. ve 83. âyetleri nâzil olmuştu.³⁷

et-Taberî (ö. 310/922) ve es-Suyûtî (ö. 911/1505) de Mâide sûresinin 82-84 âyetlerinin³⁸ necâşî tarafından gönderilen Habeşliler hakkında nâzil olduğunu belirtirler.³⁹

Hz. Peygamber'in Habeşistan'dan gelen bu kişilere özel teveccüh gösterdiği, kendilerine bizzat hizmet ettiği, muhacirlere kucak açan bir ülkenin insanlarına hizmet etmekten büyük bir mutluluk duyduğunu dile getirdiği bilinmektedir.⁴⁰ Hz. Peygamber'in onlara Yâsin sûresini okuduğu, İslâmiyet hakkında bilgi verdiği, Habeşlilerin sunulan bilgilerden oldukça olumlu bir

³⁵ et-Taberî, V, 7; İbn Hacer, II, 413, 417, 418; es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Huṣṣân*, vr. 127^a, 127^b-128^a, a.mlf., *Kitâbü Ezḫâri'l-Urûṣ*, vr. 60^a.

³⁶ es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Huṣṣân*, vr. 87^a-87^b.

³⁷ el-Kurtubî, VI, 256. Ayrıca krş. el-Kurtubî, XIII, 296.

³⁸ "...İnananlara dostlukça en yakın olarak onlardan, 'Biz Hristiyanız' diyenleri bulacaksınız. Bu onların içinde bazı keşişler ve rahipler bulunmasından ve büyüklük taslamamalarındandır. Elçiye indirileni duyduklarında, gerçeği öğrenmelerinden gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün; şöyle derler: 'Ey Rabbimiz! İnanmış, bizi tanımlarla birlikte yaz.' Rabbimizden bizi iyiler topluluğu arasına katmasını isterken, Allah'a ve bize gelen gerçeğe niçin inanmayalım."

³⁹ et-Taberî, V, 3-4; es-Suyûtî, *Kitâbü Ezḫâri'l-Urûṣ*, vr. 54^b. es-Suyûtî'nin naklettiği bir diğer bilgiye göre Necâşî, Hz. Peygamber'in kim olduğunu anlamaları için on iki din adamı göndermiş, Hz. Peygamber onlara âyetleri okuyunca onlar bunların hakikat olduğunu anlamış ve ağlamışlardı. Onlar hakkında Mâide sûresinin 83-84. âyetleri nâzil olmuştu. Bk. es-Suyûtî, *Kitâbü Ezḫâri'l-Urûṣ*, vr. 54^b. Burada gönderilen heyetle ilgili nâzil olan âyetlerin karıştırıldığı akla gelmektedir. Mâide sûresinin Medîne döneminde nâzil olan son sûrelerden birisi olduğunu belirten el-Kurtubî (VI, 30-31), Mâide sûresinin 82. âyetinin tefsirinde ilgili âyetlerin, Mekkeli muhacirlerin Habeşistan'a gitmeleri, ardından Kureyşlilerin heyet göndermesi üzerine necâşînin huzurunda cereyan eden toplantı sebebiyle nâzil olduğu rivâyetine de yer vermiştir. Bu örnekler de bazı müelliflerin önemli sayılabilecek çelişkilerle düştüklerini göstermektedir. Bk. el-Kurtubî, VI, 255-256.

⁴⁰ es-Suyûtî, *Kitâbü Ezḫâri'l-Urûṣ*, vr. 57^b-58^a; İbn Abdülbâkî, vr. 15^a-15^b. Ayrıca bk. Öztürk, s. 137.

şekilde etkilendikleri ve İslâmiyet’i benimsedikleri gibi diğer bazı hususlar da rivâyetlerde yer almaktadır.⁴¹

Yine es-Suyûtî’nin sunduğu ilginç bir detaya göre bu tablo karşısında Hz. Muhammed’in onlara bu imanlarının ve hâlet-i rûhiyelerinin geriye döndüklerinde (muhtemelen kilise baskısı karşısında) değişip değişmeyeceğini sorduğu, onların da inançlarından asla vazgeçmeyeceklerini belirttikleri anlaşılmaktadır.⁴²

e- Medîne’ye Gelen Bir Şehzâde ve Kraliyet Ailesine Mensup Bazı Habeşliler

İslâm tarihi yazarlarından İbn İshâk, babası İshâk b. Yesâr’ın, Necâşî Ashame’nin oğullarından birisi olan Ebû Neyzer (Nîzer)’i bir müddet Medîne’de gördüğünü ifade etmiştir. O, oldukça iri vücutlu bir kişi olarak tavsif edilmektedir. Hz. Ali onu Mekke’de bir tâcirin yanında esir olarak bulmuş ve kendisini satın alarak azat etmiştir.⁴³ Bir başka rivâyetten Habeşistan’dan onu görmek üzere bir heyetin geldiği ve yanında bir ay kadar kaldığı anlaşılmaktadır. Bu grubun ağırlanması için Ali b. Ebî Tâlib elinden geleni yapmıştır. Gelen Habeşliler, Habeşistan’daki siyasî durumun karışıklığından bahsederek kendisini ülkesine davet etmelerine rağmen, Ebû Neyzer Müslüman olduğunu ifade ederek gelemeyeceğini belirtmiştir.⁴⁴ Böylece, Habeş kraliyet ailesine mensup olan şehzadelerden birisi İslâmiyet’i benimseyerek İslâm topraklarında yaşamını sürdürmüştür.

Zû Mihber (Zû Mihmer) de Habeşistan’da İslâmiyet’i benimseyen ve necâşî tarafından Hz. Muhammed’i görmesi için gönderilen kişilerden birisidir. Necâşînin yeğeni olup kız kardeşinin çocuğu olduğu hakkında rivâyetler bulunmaktadır. Medîne’ye yetmiş iki kişilik heyetle birlikte gelmiştir. Burada Hz.

⁴¹ et-Taberî, V, 7; es-Suyûtî, *Ref’ Şe’ni’l-Hubşân*, vr. 86^b-87^a.

⁴² Bk. es-Suyûtî, *Ref’ Şe’ni’l-Hubşân*, vr. 87^b-88^a.

⁴³ İbn İshâk, s. 202; Abdurrahmân es-Süheylî (581/1185), *er-Ravdü’l-Üniif* (Tahkik: Abdurrahmân el-Vekîl), I-VII, Kahire 1967-1970, III, 262-263.

⁴⁴ İbn İshâk, s. 202. Bu hususta el-Bekrî (ö. 487/1094) tarafından sunulan daha detaylı bir rivâyet için bk. Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdülazîz el-Bekrî el-Endelüsî (487/1094), *Mu’cem me’s-Ta’cem min Esmâi’l-Bilâdi ve’l-Mevâdi’* (nşr. Mustafa es-Sakkâ), I-IV, 3. baskı, Beyrut 1983, I-II, 657-659. Kısa bir özet için bk. Öztürk, s. 139-140.

Peygamber'den yakın ilgi gören Zû Mihber, Habeşistan'a dönmeyip Medîne'de kalmıştır. Hz. Peygamber'e hizmet edenler arasında ismi geçmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medîne'de oturmaya devam eden Zû Mihber, Şam'ın fethi üzerine buraya yerleşmiş ve orada 60/679 yılında vefat etmiştir.⁴⁵

Zû Mihber'le birlikte Habeşistan'dan gelen diğer bazı kişilerin isimleri de kayıtlara geçmiştir. Ancak bunların saray ailesine mensup olup olmadıkları hakkında bilgi bulunmamaktadır. İbn Abdülbâkî bunları şu şekilde tespit etmiştir: Hâlid b. el-Huvârî, Zû Mezem, Zû Han ve Zû Metâhib.⁴⁶

Hz. Peygamber'e hizmet etmiş kişiler arasında ismine rastlanan kraliyet ailesine mensup kişilerden birisi de Saîd b. Bükeyr (Bekrûn el-Leytî)'dir. O, necâşînin erkek kardeşinin (ya da kız kardeşinin) oğludur.⁴⁷

f- İslâmiyet'i Seçen Diğer Bazı Habeşliler

Yukarıda Medîne'ye doğru yola çıkan Habeşli mühtedi gruplara işaret edilmiş, Hz. Peygamber'le görüşmek üzere gönderilen saray ailesine mensup kişilerden bahsedilmiş, bunlardan birkaçının Medîne'de hayatını sürdürdüğüne dikkat çekilmişti. Bütün bunların yanında Habeşistan'dan Medîne'ye gelemeyen, ancak İslâmiyet'e ilgi duyduğunu, hatta İslâm'ı kabul ettiğini, Hz. Muhammed'e itiba ettiğini belirten kişilerin mevcudiyetine de kaynaklarda tesadüf edilmektedir.

Necâşî Ashame'nin cariyelerinden birisi olan Ebrehe, Habeşistan muhacirlerinden Ümmü Habîbe'nin hizmetinde bulunuyordu. Ümmü Habîbe'ye Hz. Peygamber'in evlilik teklifi müjdesini getiren kişi olarak bilinen Ebrehe, İslâm'ı seçtiğini ve Rasûlullah'a tâbi olduğunu belirtmiştir. Onun İslâmiyet'i seçmesinde Ümmü Habîbe'nin etkisi açıktır. Ebrehe'nin, Habeşistan'dan ayrılırken Ümmü Habîbe'den Hz. Muhammed'e selam söylemesini istediği ve Ümmü Habîbe bunu ilettilğinde, Rasûlullah'ın tebessüm ederek selama karşılık verdiği nakledilmektedir.⁴⁸

⁴⁵ İbn Seyyidünnâs, II, 312; İbn Hacer, II, 413, 417; es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Hubşân*, vr. 127^a-127^b; İbn Abdülbâkî, vr. 27^b-28^a. Ayrıca bk. Efendioglu, s. 139-140.

⁴⁶ İbn Abdülbâkî, vr. 28^a.

⁴⁷ İbn Abdülbâkî, vr. 28^a.

⁴⁸ İbn Sa'd, VIII, 97-98; Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Cevzî (597/1201), *Sifetü's-Sajve* (Tahkik: Mahmûd Fâhûri-Muhammed Ravvâs Kal'acı), I-IV, 2. baskı, Beyrut

Ümmü Habîbe'nin etkisiyle İslâm'a geçtiğini bildiğimiz bir diğer Habeşli Bereke adındaki bir kadındır. Onun Ümmü Habîbe'nin hizmetinde bulunduğu ve kendisiyle birlikte Medîne'ye geldiği bilinmektedir. Bereke'nin Habeş kralı tarafından Ümmü Habîbe'ye hediye edilmiş bir köle olması muhtemel görülmektedir. Müslümanlığı kabul ederek gelen Bereke, Hz. Peygamber'in evinde onun hanımlarına hizmetlerde bulunmuştur.⁴⁹

es-Suyûtî'nin verdiği bir bilgiye göre Habeşistan'da bulunan râhiplerden birisi, Hz. Peygamber'e takdîm edilmek üzere ipek bir cüppeyi, necâşiye sunmuştu.⁵⁰

İbnü'l-Esîr'in *Üsdü'l-Gâbe* adlı eserinde zikrettiğine göre Habeşistan'dan gelen el-Esved adlı bir kişi de Hz. Muhammed'e bazı sorular sorduktan sonra müslüman olmuş ve Medîne'de kalmıştı. Orada vefat eden bu Habeşli bizzat Rasûlüllah tarafından defnedilmiştir.⁵¹

Habeşistan'a gerçekleştirilen hicretlerin uyandırdığı akis sadece Habeşistan'la sınırlı kalmamıştır. Arap Yarımadası'nda bulunan Habeşliler de bu ilişkilerden etkilenmişlerdir. Hz. Peygamber'in Medîne'ye hicreti esnasında, onu övgü dolu sözlerle karşılayan Habeşlilerin de bu hicretlerin ve Habeş kralının himâyesinin etkisinde, olaylara daha olumlu baktıkları anlaşılmaktadır. Medîne'de bulunan Habeşlilerin Hz. Peygamber'in Medîne'ye girişi esnasında söyledikleri bazı sözlerden (Muhammedün abdün sâlih) onlardan bir kısmının Müslüman olduğunu, ya da ona derin bir saygı duyduklarını söylemek abartılı olmayacaktır.⁵²

Bütün bu rivâyetler bize, Habeş topraklarında ve Arap Yarımadası'nda, çok farklı kesimlere mensup birçok Habeşlinin İslâmiyet'i benimsediğini ve bunu izhâr ettiklerini göstermektedir. Bunun yanında İslâmiyet'e ilgi duyduğu

1979, I, 32; İbn Hacer, VII, 476-477; es-Suyûtî, *Kitâbü Ezḫâri'l-Urûş*, vr. 63^a; el-Halebi, *İnsânü'l-Uyûn*, II, 759; Efendioğlu, s. 145-146.

⁴⁹ İbn Sa'd, VIII, 97-98; İbn Hacer, VII, 531; es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Hubşân*, vr. 132^a-133^b; a.mlf., *Kitâbü Ezḫâri'l-Urûş*, vr. 60^a; İbn Abdülbâkî, vr. 30^a; Efendioğlu, s. 144-145.

⁵⁰ es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Hubşân*, vr. 84^b, 99^b-100^a; a.mlf., *Kitâbü Ezḫâri'l-Urûş*, vr. 57^b.

⁵¹ İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî (630/1232), *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe* (nşr. Eş-Şeyh Halîl Memûn Şeyhâ), I-V, Beyrut 1997, I, 98; Ayrıca bk. es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Hubşân*, vr. 85^a, 126^b-127^a; İbn Abdülbâkî, vr. 28^a.

⁵² Meselâ bk. Ahmed b. Hanbel (241/855), *el-Müsned*, I-VI, Kahire 1313, III, 152; es-Suyûtî, *Kitâbü Ezḫâri'l-Urûş*, vr. 54^a.

halde çeşitli sebeplerden dolayı bunu açığa vuramayan kişilerin varlığı da dikkate alınmalıdır.

Bu bağlamda İslâm kaynaklarının bir kısmında bazı âyet-i kerîmelerin onlarla ilgili nâzil olduğu şeklindeki bilgileri hatırlatmak da yerinde olacaktır. Bu tür bilgilerin, o günkü ilişkileri canlı tutması yanında, yeni mühtediler için de teşvik edici rol oynamış olduğu düşünülebilir.⁵³

Bazı rivâyetlerde dikkatleri çeken Hz. Peygamber'in onlar hakkında söylemiş olduğu teşvik edici ifadeler de⁵⁴ bu çerçevede değerlendirilebilir. Bilhassa "Hilafet Kureys'e, kadılık Ensar'a, ezan da Habeşlilere layıktır", rivâyetinin bir versiyonunda "Davet Habeşlilere aittir" ifadesi geçmektedir.⁵⁵ Hem ezanın (ki o da Allah'a ubûdiyete davettir) hem de davetin, İslâm dinine pek erken devirlerde olumlu cevap vermiş olan Habeşliler hakkında söylenmiş sitayişkâr sözler olması, Hz. Peygamber'in onlara verdiği değer bakımından oldukça manidardır.

IV. Sonuç

Hız. Peygamber'in İslâm dinini açıktan tebliğ etmeye başlamasından çok kısa bir süre sonra bi'setin beşinci yılında, Müslümanlığı tercih eden bazı kişiler, kabileleri tarafından kendilerine sunulan eman hakkını kaybettikleri için hicret etmek zorunda kaldı. Tarih kaynaklarında yer alan rivâyetler, başlangıçta Müslümanların sığınacak bir yer aradıklarını ve Habeşistan'a hicret edenlerin İslâmiyet'i yaymak için oraya gitmediklerini çok açık bir şekilde göstermektedir.

Habeşistan'ın hristiyan kralı, kendi ülkesine hicret etmek zorunda kalan bir grup müslümanı himaye etmiş, onlara can ve mal güvenliği vermiş, dinlerini

⁵³ Gâfir (Mü'min) sûresinin 40/78. âyetinde bahsedilen ve ismi zikredilmeyen peygamberlerden birisinin Habeşli olduğu rivâyet edilmektedir. Bunun yanında, Uhdûd kıssasında zikri geçen bazı kişilerin de Habeşli olduğuna dair bir rivâyet nakledilmiştir. Bk. İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü Muhtasar*, vr. 97^a-97^b; es-Suyûtî, *Kitâbü Ezhâri'l-Urûş*, vr. 53^a; el-Halebî, *Kitâbü A'lâmüt't-Turâz*, vr. 76^b. Diğer yandan Kur'ân-ı Kerim'de Habeşçe olduğu ileri sürülen bazı kelimelerin varlığı da bu hususta yeni dine girecek kimseler tarafından önemsenmiş olmalıdır. Bu kelimelerle ilgili rivâyetler için bk. İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü Muhtasar*, 96^a-96^b; es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Hubşân*, vr. 90^a-91^b; a.mlf., *Kitâbü Ezhâri'l-Urûş*, vr. 55^a-56^b; el-Halebî, *Kitâbü A'lâmüt't-Turâz*, vr. 76^b-77^a.

⁵⁴ Birkaç örnek için bk. es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Hubşân*, vr. 86^a.

⁵⁵ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü Muhtasar*, vr. 96^b-97^a; es-Suyûtî, *Ref' Şe'ni'l-Hubşân*, vr. 83^a; a.mlf., *Kitâbü Ezhâri'l-Urûş*, vr. 53^b.

rahatça yaşayabilme imkanını sunmuştur. Muhacirlerin Habeşistan'a sığınmaları, onların sadece din hürriyetini elde etmeleri imkanıyla sınırlı kalmamış, İslâmiyet'in hristiyan bir ülkede tanınmasına da zemin oluşturmuştur. Bu hicret hareketi, İslâmiyet'in bir yandan Hristiyanlıkla, diğer yandan da Arap Yarımadası dışında Afrika kıtasıyla temas kurmasına imkan tanımıştır.

Kaynaklarda yer alan bilgiler, hicretlerle başlayan siyasî ilişkilerin pek çok olumlu netice doğurduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Habeşistan'da buldukları süre içinde muhacirlerin yaşayışından ve inançlarından etkilenen başta ülkenin yöneticisi Ashame olmak üzere bir çok Habeşli İslâm dinini kabul etmiştir. Buna ilave olarak bir takım mühtedî gruplar Hz. Muhammed'i daha yakından tanımak ve ona ittibalarını ifade etmek için Medîne'ye gelmiştir. Bunun yanında Medîne'ye gelme imkanı bulamayan bir çok kişiden de söz edilmektedir.

Araştırmamızda ele aldığımız rivâyetler, müslümanların Medîne'ye göçünden önce gerçekleştirilen Habeşistan hicretlerinin, İslâmiyet'in Arap Yarımadası dışında hristiyan bir ülkede yaşayan insanlar arasında yayılma imkanı bulması bakımından önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.